

ЖАНРОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС

<http://doi.org/10.31861/pytlit2021.104.145>

УДК 821.112-311.6-93Лінке

РОМАН ДОРІТ ЛІНКЕ „ПО ТОЙ БІК БЛАКИТНОЇ МЕЖІ”: ЕКСКУРС В МИНУЛЕ „ОССІ” ДЛЯ СУЧАСНИХ ПІДЛІТКІВ

Юлія Вікторівна Ісапчук

orcid.org/0000-0001-7542-6100

y.isapchuk@chnu.edu.ua

Кандидатка філологічних наук, асистентка

*Кафедра зарубіжної літератури, теорії літератури та слов'янської філології
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*

Вул. Коцюбинського, 2, 58012, м. Чернівці, Україна

Анотація. Здійснюється аналіз дебютного роману для юнацтва німецької письменниці Доріт Лінке (1971 р. н.) „По той бік блакитної межі” („Jenseits der blauen Grenze”, 2014) в аспекті літературознавчого, історичного та педагогічного потенціалу тексту. Основні події у романі відбуваються у Балтійському морі у серпні 1989 р. під час спроби втечі підлітків із Ростока до Західної Німеччини з ретроспекцією на їхнє життя в НДР. Наголошується на зв'язку між періодами кінця 60-х та 80-х рр. ХХ ст., коли формується або видозмінюється світогляд основних персонажів роману, які належать до трьох різних поколінь: 1933 (дідусь), 1968 (батьки) та 1989 (тінейджери). Назва книги містить вказівку на свого роду морський локус, репрезентуючи ключові стереотипи про стихію води та внутрішній стан героїв. Море постає конститутивним топосом, який не просто виконує традиційну фонову функцію природи, а перетворюється у художній образ літературного тексту. Німецька назва Балтійського моря як „Східного” (die Ostsee) додатково увиразнює суспільно-географічну просторовість роману. Наратив з перспективи дівчини-підлітка дає змогу якнайкраще пояснити читачеві відповідного віку мотиви неймовірного вчинку одностороннього та водночас допомагає зануритись у повсякдення „оссі” (жителів Східної Німеччини) на протиположності до „вессі” („Wessi” – західних німців). У такий спосіб сучасна німецька історична ювенальна

література демонструє актуальність та затребуваність у своїх реципієнтів, виконуючи когнітивну й дидактичну функції без агресивного втручання у свідомість підлітків.

Ключові слова: Доріт Лінке, німецька історична ювенальна література, НДР, „оссі”, Балтійське море, межа.

Німецька література для дітей та юнацтва, присвячена подіям новітньої історії („die zeitgeschichtliche Kinder- und Jugendliteratur”), охоплює широкий діапазон текстів, починаючи з 1930-х рр. (націонал-соціалізм, голокост, Друга світова війна та її наслідки тощо). На межі ХХ–ХХІ ст. сюди включають і тексти, зосереджені на дискурсі історії НДР, особливо – возз’єднанні ФРН або „літературі Повороту” („Wendeliteratur” / „Literatur der Wendezeit”) (Gansel 1999). Критерієм для зарахування текстів до цієї групи є тематизація новітнього історичного контексту на художньому рівні. Так, пріоритетні у дослідженнях германістів жанрово-оповідна специфіка (гібридність або полівалентність, наративна структура) та потенціал діалогу між поколіннями (проблема пам’яті та культури) (Kanning 2018, Oeste und Preußner 2017: с. 21–38, Schlein 2019). Не варто забувати і про дидактичну функцію дитячої та підліткової літератури (Oeste und Preußner 2017: с. 119–138), важливість її вивчення у педагогічній сфері, яка, на думку германісток Б. Баннаш та Е. Маттес, перебуває у Німеччині все ще на маргінесі порівняно з Францією чи Італією (Bannasch und Matthes 2018: с. 7). У даному випадку література виступає проти постулатів „правдивої історії”, руйнуючи пафос офіційних спогадів (Dettmar und Oetken 2010: с. 70–72) та їх стереотипне художнє осмислення (Josting 2008), а також сприяє демократизації освіти, коли передача цінностей відбувається не у тексті, а через текст (Roh-Helmer 2019: с. 62). Отож зазначена література для дітей та юнацтва сприяє критичному мисленню відсторонених від подій реципієнтів та незаангажованому сприйняттю історії.

Прикладом такого роду ювенальної літератури може слугувати дебютний роман німецької письменниці Доріт Лінке (1971 р. н.) „По той бік блакитної межі” („Jenseits der blauen Grenze”, 2014). Книжка одразу здобула прихильність в аудиторії та була номінована на

Німецьку премію підліткової літератури 2015 р. Того ж року її зарахували до семи кращих книжок для юних читачів за версією німецького радіо та до рекомендаційного каталогу міжнародної молодіжної бібліотеки „Білі ворони” („The White Ravens”), у 2016 р. – до почесного списку швейцарської міжнародної організації дитячої книги ІВВУ.

Як зауважує дослідниця М. Рокс-Гельмер, подібні історичні романи про тоталітарний досвід допомагають досягнути обмеження прав інших завдяки процесам художнього втілення (фікціоналізації) через ідентифікацію та уяву (Rox-Helmer 2019: с. 62). Будучи безпосередньою учасницею подій, пов'язаних із возз'єднанням Німеччини, Д. Лінке змогла адекватно для сучасних підлітків відтворити зазначений хронотоп, демонструючи соціально-політичну специфіку НДР наприкінці свого офіційного існування. Про це свідчить і визнання „По той бік блакитної межі” найкращим романом для юнацтва про Східну Німеччину з нагоди 25-річчя падіння Берлінського муру. Через 5 років авторка знову звертається до окресленої тематики у своєму третьому романі „Побачимось на Заході” („Wir sehen uns im Westen”, 2019), продовжуючи оповідати про життя тінейджерів, розділених стіною.

Д. Лінке активно взаємодіє зі своїми потенційними реципієнтами, не лише організовуючи численні публічні читання, але й спряючи різноманітним інтерактивним та інтермедіальним проектам (у тому числі театральним постановкам). Так, у 2016 р. учні мюнхенської школи Нойгоф отримали премію Франкфуртської книжкової ярмарки за електронну книжку „Довгий шлях до миру” („Der lange Weg in den Frieden”, 2016) на основі переосмислення „По той бік блакитної межі”. Крім того, роман письменниці рекомендовано Гіссенським університетом імені Юстуса Лібіха для німецьких учнів при вивченні демократії на уроках літератури з розробленими методико-дидактичними матеріалами (Schmalz 2021). На офіційному сайті авторки можна знайти різноманітні навчальні ресурси до кожного з її романів (Nüse-Lorenz 2017). Узагалі Д. Лінке демонструє високу залученість у поширенні демократичних цінностей через підліткову літературу в період невпинної діджиталізації гуманітарної сфери життя (є засновницею платформи „oneli”).

Заголовок-метафора „По той бік блакитної межі” окреслює місце дії, що пов’язане зі стихією води, згодом акцентує на часопросторі роману. Власне, мовиться про Балтійське море, що виступає простором спогадів для головної героїні роману Анни Кляйн (Hanna Klein), від імені якої ведеться оповідь. Борючись за життя у відкритому морі впродовж 25 годин у серпні 1989 р. разом зі своїм другом Андреасом Кушвіцом (Andreas Kuschwitz), нараторка намагається відтворити найважливіші моменти свого непростого минулого впродовж останніх років.

Очевидно, момент втечі обрано письменницею не випадково. Це посилює напругу в тексті та демонструє абсолютне неусвідомлення жителями НДР близького падіння стіни у листопаді 1989 р. (останній справжній утікач подолав Балтійське море у вересні того року). При цьому підлітки не сприймаються героїчними фігурами, позаяк зображені з усіма своїми суперечностями, ваганнями та помилками, що прикметно для сучасної ювенальної літератури в Німеччині (Roh-Helmer 2019: с. 62).

Зазначимо, що дослівна німецька назва „Східне море” (die Ostsee) додатково увиразнює суспільно-географічну просторовість тексту. Наратив з перспективи дівчини-підлітка дає змогу якнайкраще пояснити читачеві відповідного віку мотиви цього неймовірного вчинку та водночас зануритись у повсякдення „оссі” („Ossi” – жителів східної Німеччини) на протигагу до „вессі” („Wessi” – західних німців).

Роман складається з 37 розділів (без традиційних назв або нумерації), візуально відокремлених графічним знаком у вигляді двох хвиль, що увиразнює специфіку хронотопу та унеможлиблює штучність сприйняття структури тексту, вдало чергуючи сцени у воді зі спогадами про життя на суші. Крім того, бачимо кільцеву композицію у вигляді повтору абзацу, що можна вважати лейтмотивом тексту:

Коли ми (Андреас та Анна – *Ю. І.*) знову побачимось на Курфюрстендамі, він (Єнсі – *Ю. І.*) все ще ходитиме зі своїм дурнуватим чубом. А його „БМВ” виявиться старим та подряпанним, але йому буде байдуже. І нам теж. Ми будемо страшенно тішитися і безкінечно пишатися одне одним (тут і далі переклад наш. – *Ю. І.*) (Linke 2017: с. 299).

Дуже доречно додавання невеличкою глосарію у кінці книжки, що допомагає сучасному читачеві без додаткових зусиль зрозуміти термінологію часів НДР.

Д. Лінке зображує проблематичність буття героїні роману на особистісному та соціальному рівнях. Анна усвідомлює власне майбутнє з позиції спостерігача-аналітика за своїми близькими (покоління 1968 р.): або пристосуватися як матір і виконувати марудну роботу на місцевому моторному заводі, не маючи вже можливості поступити до омріяного біологічного факультету, або подібно до батька, колишнього викладача марксизму-ленінізму, перетворитися на внутрішнього емігранта, світ якого обмежується простором власної кімнати та періодичним перебуванням у психіатричній клініці. Власне, для дівчини єдиний спосіб побути поруч із батьком – це читати вголос твори його улюбленого письменника Дж. Лондона („Дорога” й „Морський вовк”) та бачити його щирі усмішки у відповідь. Варто зауважити, що в одному інтерв'ю Д. Лінке розповідає про своє захоплення у дитинстві пригодницькою літературою і особливим ставленням до творчості вищезазначеного американського класика (Murer 2019). Анна припускає, що для неї в майбутньому така асоціальна поведінка ближча, ніж позиція матері. Загалом середня генерація (батьки) демонструє пасивне ставлення до життя, на відміну від однолітків-революціонерів із ФРН, позаяк для НДР важливішим були негативні наслідки „Празької весни” 1968 р., ніж тодішні масові виступи студентів у Західній Європі.

Спротив, подібно до поведінки дідуся Анни, в її випадку не спрацює. Це особливо колоритна фігура генерації 1933 р., ветеран Другої світової війни. Він уважно стежить за політикою уряду, ретельно вивчаючи та порівнюючи різноманітну східнонімецьку пресу, постійно іронізує з приводу прекрасного соціалістичного тогодення (порожні магазини, гласність, ідеологічне виховання молоді тощо) та відверто критикує спосіб життя „оссі”, порівнюючи їх з іграшковими людьми, які володіють іграшковими грошима. Особливу ейфорію у пана Кляйна викликає сатирична заувага про НДР як всеїдну державу-свиню, що варто перетворити на транспарант з нагоди свята Першого травня: „Намалюю рожеву свиню. Підпишу червоним кольором: Схід є свинею-ненажерою

Заходу” (Linke 2017: с. 152). Крім того, його параноїдальна пильність проявляється в кумедному епізоді з використанням найвідомішого сигналу азбуки Морзе: „Я (Анна. – Ю.І.) постукала в двері. Три короткі, три довгі, три короткі. Наш код. «Save our souls!»” (Linke 2017: с. 33). Тільки після цього ритуального шифру онучка змогла увійти до оселі діда, запевняючи останнього, що вона не з гестапо.

Зрозуміло, що, зважаючи на поважний вік пенсіонера, його комічна-бунтарська поведінка не сприймається владою серйозно. Разом з тим безпосередня витівка пана Кляйна (офіційне звернення від імені школярів з метою збирання підписів на підтримку забороненого у НДР від листопада 1988 р. радянського часопису „Спутнік”) провокує виключення Анни зі старшої школи і як наслідок ставить хрест на можливості здобуття вищої освіти. Дід ненароком завдає шкоди своїй онучці та її другові Андреасу, мова про якого піде далі, істотно коригуючи перспективи дівчини у тоталітарній державі. Втім, саме йому Анна завдячує реалізації плану-втечі: від безпосереднього заохочування оповідками про подібні акції до вибору вдалого місця старту.

Не кращим виявляється становище у Андреаса, який виступає ініціатором задуму потрапити до ФРН через Балтійське море. Його нонконформістська позиція, на відміну від Анни, проявляється відкрито. Від незручних питань або коментарів у присутності вчителів до відвертого глузування з ідеології та лідерів СРСР та НДР відповідно: Андреас бешкетує наступного жалобного дня після смерті І. Брежнєва (на перерві одягає червоний ніс клоуна, позаяк у цей час традиційно починається карнавал) та кепкує з портрета Е. Гонекера (приклеює жувальну гумку на ніс останнього). Гротескно-бурлескна поведінка доповнюється епізодом з багатоповерхівкою, де живуть виключно сім’ї членів Штазі („Stasi” – служба держбезпеки НДР, аналог радянського КДБ), коли хлопець разом з друзями підіймаються на передостанній поверх, і він із задоволенням плює згори на тутешніх мешканців. У такий хуліганський спосіб Андреас демонструє свою незгоду з приписами тогочасного суспільства, де Штазі є символом контролю за їхнім непорушним виконанням. Іронічне зауваження про заборону підійматися на найвищий поверх, доступ до якого обмежений через

випадки самогубства: „Там вихід завжди закритий, щоб ніхто не стрибнув вниз. Це – якимось тупо, бо з кожного іншого поверху не заборонено” (Linke 2017: с. 36).

Відчайдуха-маргінал абсолютно не вписується у тодішню систему слухняних школярів, де зовнішній тиск посилюється агресивністю авторитарної постаті батька, не здатного зрозуміти свого сина (Spinner und Standke 2016: с. 242). Андреаса намагаються перевиховати у спеціальному інтернаті для важких підлітків („Jugendwerkhof”), який, радше, нагадує в’язницю, ніж заклад, де школярам мали б прищеплювати любов до соціалістичних цінностей Східної Німеччини (хлопець вдався навіть до спроби суїциду). Після вищезгаданої скандальної петиції пана Кляйна для Андреаса також остаточно закрився шлях до вищої школи (планував вивчати інформатику), а робітниче майбутнє його не задовольняє. До того ж він тікає з дому, облаштовуючись у занедбаному будинку.

Юнак усвідомлює безвихідь своєї ситуації, позбавленість права вибору і так пояснює намір залишити НДР:

Чому? І ти ще запитуєш? Бо я ніколи не матиму професії, якої прагну. Бо я ніколи не зможу висловити те, що думаю. І буду змушений завжди брехати. І постійно викликати осуд в інших. Тут ніхто ніколи нікому нічого не пояснює. Мовчки (як дурень) виконуй накази – цього досить. „Пане Кушвіцу, робіть ось так! І не інакше! Жодних заперечень!” (Linke 2017: с. 270–271).

Якщо Анна відчуває підтримку в сім’ї і фактично змирилася із заводським повсякденням, то Андреас виступає проти системи й надалі, відмовившись співпрацювати зі Штазі в обмін на навчання.

Доповнює пару друзів кумедна фігура Єнса Блума, простакуватого рудоволосого провінціала з Дрездена, прізвисько якого Заксен-Єнсі або Саксі-Єнсі (Sachsen-Jensi) вказує на регіон Саксонія, з якого він походить. Комічність образу розкривається через відповідний зовнішній вигляд підлітка та стиль поведінки: псевдомодна зачіска з довгим чубком, носіння одягу більших розмірів як презенту від родичів із ФРН (штани-техаси), а також специфічна вимова слів, яка одразу ж виказує його походження, або

використання рідної говірки, з чого кепкують „риб’ячеголові” („Fischkörper”) (Linke 2017: с. 67), як він називає мешканців Ростока. Часом плаксивий, часом хвастливий, але в цілому добродушний Єнсі обожноє розповідати заяложені анекдоти про Східну Німеччину: „Що означає аббревіатура НДР? – Наша дурна решта” (Linke 2017: с. 225). Очевидно, хоч у такий спосіб він висловлює свою незгоду з владою, що зближує тінейджера з дідом Анни, об’єднуючи різні покоління „оссі”. Критики підкреслюють роль гумору в цій невеселій книзі, де відкрите глузування над системою апріорі небезпечне (Seehafer 2015). Зауважимо, що хлопець долучається до компанії Анни та Андреаса у 8-му класі. Однак через два роки його сім’я переїжджає до західнонімецького Гамбурга, і він несподівано для усіх і досить легко для себе опинається „по той бік блакитної межі”.

Окремої уваги потребує і заідеологізованість освіти. Уже назви навчальних закладів говорять самі за себе: спочатку неповна загальноосвітня школа імені Ф. Енгельса (одного із засновників марксизму), а згодом 12-літня середня школа імені Е. Тельмана (лідера німецьких комуністів). Письменниця майстерно акцентує на основних етапах шкільного життя „оссі”. Наприклад, зображує піонерів-першокласників із синіми краватками, іронізуючи з приводу їхньої незграбності у зав’язуванні цих наших косинок у справжній, а не контрреволюційний вузол; згадує традиційний подарунок від батьків для випускників-восьмикласників у вигляді так званого касетника і прагнення слухати західну музику (гурти „aha”, „Modern Talking”, „Dereche Mode” тощо); демонструє награну урочистість під час демонстрацій з нагоди Першого травня або Посвяти у доросле життя („Jugendweihe”) з проголошенням клятв служити батьківщині (подібно до вступу до комсомолу) та ін.

При цьому найбажанішим для тріо однокласників виявляється омріяна „капіталістична” їжа (Нутелла, хот-дог, західнонімецький шоколад і морозиво, желейні ведмедики) на фоні загальної нестачі товарів та харчів у НДР, а не тільки дитячих ласощів. Тому несподіваний подарунок у вигляді пакунка із солодощами, отриманий під час прогулянки в Інтершопі („Intershop” – мережа магазинів у Східній Німеччині, де можна було придбати товари тільки за іноземну валюту) від незнайомої пані з ФРН,

сприймається підлітками за щастя. Крім того, лунає заувага Єнса щодо атмосфери в закладі: „Тут пахне не так, як у нас в універсамі. Відчуваєте запах квітів, а не дезінфектора. І опалюють тут набагато краще” (Linke 2017: с. 47), яка підкреслює тамтешню якість сервісу і орієнтацію на відповідного покупця. Так, поїздка в Східний Берлін на знаковий музичний концерт Девіда Боуї, що дійсно було організовано у Західному Берліні 1987 р. і його можна було почути по обидва боки стіни, стає справжньою подією в житті школярів (пор. з: Schlein 2019: с. 227). Прикметно, що смакування на десерт глазурованими сирками доповнює враження від міста та підкріплює тезу про так зване столичне забезпечення: „це коли столиця НДР демонструє прекрасний вибір товарів, навіть якщо в країні тотальний дефіцит” (Linke 2017: с. 203). Загалом „гастрономічні” епізоди в книзі свідчать про прагнення людини задовольнити свої базові потреби і показують персонажів звичайними дітьми, а не бунтарями-максималістами.

Варто сказати кілька слів і про образи наставників, які так чи інакше впливають на становлення героїв роману. Фактично їх можна поділити на два протилежні табори: перший – сліпо дотримуються приписів соціалістичного виховання юнацтва з відповідними реакціями несхвалення при порушенні норм поведінки; другий – проявляють гуманність та ліберальність там, де є змога. Ясна річ, що вони утворюють бінарну опозицію, де більшість належать до adeptів державної ідеології (директор пан Шнайдер, секретарка партійної організації пані Карлова, вчительки пані Тіль та Граль). Утім, образи вчителів не підпорядковуються класичній схемі „жертва-кат”, як це типово для підліткової „літератури Повороту” за К. Ганзелем (Kumschlies 2015). Симпатію у читачів, безперечно, викликає постать молодого класного керівнички, вчительки німецької мови та літератури, пані Крьогер. Д. Лінке зображує її стильною (часто носить речі з ФРН), дотепною та прогресивною наставницею, яка без зайвого примусу намагається зацікавити школярів у навчанні, заступається за підлітків перед керівництвом школи, тільки її ще слухає Андреас, зневажаючи решту педагогів.

В аспекті менторства необхідно також пригадати образ Ульріха – молодого тренера з плавання. Саме він дає Анні

практичні поради (спорядження, харчування), здогадавшись про її морський план втечі. Ульріх не намагається переконати дівчину у відмові від реалізації задуму, не ставить зайвих запитань про причини і зрештою не розкриває її таємниці. Вже у відкритому морі Анна постійно згадуватиме тренування, басейн та його фрази (накази, підбадьорення) у моменти відчаю. Особливо у стані напівмарення він стане її єдиним уявним співрозмовником:

Ось бачиш, ти знову зробила декілька гребків, навіть не думаючи, що ти пливеш. Ось так це й працює. Треба переключатися на щось інше, не надто зосереджуватися на своєму тілі. Якщо не зробиш так, тоді одразу знову відчуєш біль або слабкість (Linke 2017: с. 233).

На нашу думку, цей другорядний персонаж виконує одну з найважливіших функцій у романі, вірячи в успіх Анни, незважаючи на можливі катастрофічні наслідки для усіх учасників акції.

Одним із символів НДР є Балтійське море, яке у книзі розкрито з різних ракурсів та охоплює основні стереотипи про водну стихію. Воно зображено традиційним локусом для відпочинку мешканців міст із відповідними атрибутами: купання і загоряння на сонці, поїдання морозива, грою у м'яч на пляжі Варнемюнде, безмежними дюнами. Водночас море виступає конститутивним топосом, який не просто виконує традиційну фонову функцію природи, а перетворюється у художній образ літературного тексту. Для Анни та Андреаса прохолодне серпневе Балтійське море є простором безпосередньої боротьби за своє життя, що проходить захопливо-загрозливі етапи: сховатися від прожекторів, залишитися непоміченими прибережним патрулем у нічному морі, опинитися у нейтральних водах і побачити танкери, перепочити на буйку і боятися за наслідки від зустрічі з польським (соціалістичним) човном, марні спроби привернути увагу пасажирів корабля Західної Німеччини, поява „ворожого” гелікоптера, несподівана гроза, що парадоксальним чином рятує від військових, далі зникнення Андреаса, марення і порятунок Анни. У такий спосіб ланцюг пригод підтверджує тезу дослідниці А. Тичініної (Бойчук) про іманентну ознаку та формотворчий

фермент сюжетної канви епічних творів як жанрового маркера дитячого тексту (Бойчук 2014: с. 15), у нашому випадку – підліткового роману.

Поступливе та водночас неспроможне допомогти Балтійське море виявляється безжальним для хлопця, водночас дає дівчині шанс на інше життя. Море, як це зазначено у заголовку книжки, дійсно є межею між Сходом та Заходом – двома системами цінностей, яку Анна змогла подолати, опинившись поблизу західнонімецького острова Фемарн, на відстані 50 км від місця старту.

Письменниця майстерно створює образ моря, що підкреслює внутрішній стан персонажів роману та дає змогу поглянути на водну стихію впродовж доби. На початку Анна сприймає його спокійно, зі споглядальною допитливістю:

Я дивлюсь високо в небо, дослухаюсь до плескоту хвиль. Дивна ситуація. Ми рухаємось у невідоме, подібно до мореплавців минушини. Без мапи, з непевною метою й лишень зорі на допомогу. Постійно маємо компас та мету, Захід. Зараз я нічого не боюсь, все так ясно (Linke 2017: с. 24–25).

Вона захоплюється нічною Балтикою, пригадуючи логічне пояснення явищ природи з уроків біології, милується світінням моря („Раптом у чорній воді бачу танець незчисленних зелених цяток, вони кружляють довкола, вони скрізь. Дивовижно. Ніби я уві сні” (Linke 2017: с. 57)) або великою кількістю медуз, порівнюючи їхню крихкість із хворобливим станом батька. Світанок дарує надію, день – тепло та пекуче сонце, що, однак, не здатне прогріти воду. Тому безмежний простір довкола та втома, з якою бореться тіло, перегукується з набридливими думками про неподоланність перешкод, коли штучність блакиті холодного Балтійського моря на поштових листівках протиставляється його образу пустелі або сірої порожнечі в реальності (Linke 2017: с. 163, 168). Як помічає дослідниця У. Баран, „вводячи в наратив внутрішні монологи та конфлікти на тлі історичного минулого в сучасний художній простір, автори творів для підлітків відчутно експериментують із ідентичністю простору і часу” (Баран 2016: с. 78), посилюючи ігрову функцію художнього образу з ототожненням себе та персонажів.

Воднораз море виступає в романі у своїй традиційній іпостасі символу свободи, що звільняє підлітків від усталених норм життя у Східній Німеччині. Сюди Анна тікає з батьком із похорон родича, який буцімто співпрацював зі Штазі, або разом з Андреасом у день державного трауру, коли море належить тільки їм, незалежно від диктату соціуму. Блакитний колір хвилі та одного з рятувальників у синьому одязі можна сприймати антитезою до вкраплень заангажованого синього кольору у тексті: форма Спілки вільної німецької молоді („Freie Deutsche Jugend”, на кшталт радянського ВЛКСМ), незграбний костюм Єнса, комбінезон працівника магазину.

Відчуття свободи посилюється за допомогою уведення в текст строф із культового хіта „Альбатрос” („Albatros”, 1979) рок-групи НДР „Карат” про альбатроса як вільної птиці, що не визнає меж як таких (Spinner und Standke 2016: с. 242). Пісня вказує на стремління людини до волі на онтологічному рівні і сприймається симптоматично перед возз’єднанням Німеччини (див. дет. про східнонімецький рок: Kellner-Zotz 2020). Вона допомагає друзям в морі пам’ятати про їхню кінцеву мету, коли Анна слухає її у виконанні Андреаса: „Мелодія ширяє над хвилями, прилаштовується до його (Андреаса. – Ю. І.) ритму, і вже у моїй голові. Заплющую очі і уявляю, я альбатрос і лечу над Балтійським морем, безтурботна та вільна” (Linke 2017: с. 141). Зазначена інтермедіальність доповнюється інтертекстуальністю образу альбатроса в літературі, наштовхуючи читачів на алюзії („Поема про Старого Мореплавця” С. Колріджа та однойменна поезія Ш. Бодлера).

Лейтмотивом виживання Анни вже на самоті у морі стає заклик Андреаса „пам’ятай про альбатроса” (Linke 2017: с. 229), що супроводжує її надалі:

Я більше нічого не відчуваю, не можу більше думати. Але ж думки все одно швидкі немов птахи, немов альбатроси. В голові знову лунає ця мелодія. Андреаса немає поруч, але його пісня зі мною (Linke 2017: с. 264).

Майже наприкінці роману ритм прозового тексту прискорюється рухами плавців під час тренування у басейні: „Вдих – права рука, видих – ліва рука, вдих – права, видих – ліва” (Linke 2017: с. 282) та скорочується до уривків фраз, що нагадують потік свідомості: „Думки вільні. Вдих. До Андреаса. Видих. Мета. Вдих. Важливо. Видих. Каже Ульріх. Вдих. Видих” (Linke 2017: с. 287–288). Тут помітна також алузія на досить популярну в німецькомовних країнах старовинну народну пісню „Думки вільні” („Die Gedanken sind frei”), яка увійшла до третього тому збірки „Чарівного рогу хлопчика” („Des Knaben Wunderhorn”, 1806–1808) К. Brentano та А. фон Арніма. Вона перегукується з романтичним бажанням тінейджерів бути незалежними від зовнішнього світу, покликаючись на свій внутрішній світ необмежених можливостей. Д. Лінке підкреслює важливість таких літературних вставок у романі, що свідчать про роль фантазії у суспільствах з диктаторським режимом (Murer 2019). Загалом Анна під час плавання декламує про себе вірші німецькомовних класиків (Гете, Шиллер, часом Рільке), а Андреасу допомагає сконцентруватися вищезгаданий шлягер НДР.

Крім того, друзі пообіцяли передати Єнсові екземпляр за листопад 1982 р. із серії його улюбленого коміксу „Мозаїка” („Mosaik”), якого юнакові бракує для повної на той момент колекції історій (близько 150 примірників) про дивовижні пригоди трьох друзів Абракса, Брабакса та Каліфакса – скорочено Абрафакси („Abrafaxe”). Доречно наголосити: спочатку цей журнал (перший випуск датується 1955 р.) виходив виключно на території НДР і користувався неабиякою популярністю у читачів, після 1990 р. інтерес до видання поширився по всій об’єднаній Німеччині, що триває й донині (див. дет.: Kramer 2015). Жаданий примірник має назву „Чорна фелюга” („Die schwarze Feluke”) та оповідає про пригоди героїв під час шторму, що суголосно морським поневірянням друзів. Андреас, неначе відчуваючи, що не допливе, передає комікс Анні, яка надійно ховає його під міцним гідрокостюмом. Дівчина, будучи вправнішою та досвідченішою плавчихою, відважується на цю морську авантюру, передусім, заради свого найкращого друга. Попри наперед сплановану трагічність фігури Андреаса (хоч у тексті немає прямої вказівки на його загибель і Анна переконана, що він ще живий), наявний

відкритий фінал дає більше можливостей для інтерпретацій роману, який, за задумом Д. Лінке, має стати частиною майбутньої трилогії.

Загалом „По той бік блакитної межі” можна вважати оригінальним путівником у недалеке минуле Європи, що доступно, наочно та з гумором, який іноді переростає в гротеск, знайомить сучасних (юних) реципієнтів з історією Східної Німеччини та подекуди налаштовує на аналогію з екзистенцією у подібних соціалістичних країнах (у тому числі СРСР). Письменниця демонструє повсякдення „оссі” з позиції свідка епохи змін, беручи за основу межову ситуацію, яка посилює цінність людської гідності та право вибору в умовах суспільного тиску системи на особистість, яка формується.

- Баран, У. (2016). Німецький історичний підлітковий роман. *Слово і час*, № 4, с. 70–79.
- Бойчук, А. (2014). *Рецептивна трансгресія: літературний текст у дитячій свідомості*. Автореферат дисертації кандидата наук. Чернівецький національний університет, 20 с.
- Bannasch, B. und Matthes, E. (Hrsg.) (2018). *Kinder- und Jugendliteratur. Historische, erzähl- und medientheoretische, pädagogische und therapeutische Perspektiven*. Münster; New York : Waxmann, 260 S.
- Dettmar, U. und Oetken, M. (Hrsg.) (2010). *Grenzenlos. Mauerfall und Wende in (Kinder- und Jugend-) Literatur und Medien*. Heidelberg : Winter, 349 S.
- Gansel, C. (1999). „Wende” und „Vorwende” in der KJL. Geschichten-Bilder auf dem literarischen Prüfstand Carsten Gansel. In: Raecke, R. (Hrsg.). *Kinder- und Jugendliteratur in Deutschland*. München : Arbeitskreis für Jugendliteratur e.V, 1999. S. 106–122.
- Josting, P. (2008). „Wendeliteratur” für Kinder und Jugendliche. In: Josting, P. (Hrsg.). *Literatur zur Wende. Grundlagen und Unterrichtsmodelle für den Deutschunterricht der Sekundarstufen I und II*. Baltmannsweiler : Schneider-Verl. Hohengehren, S. 39–54.
- Kanning, J. (2018). Zeitgeschichtliche Kinder- und Jugendliteratur. In: *KinderundJugendmedien.de. Wissenschaftliches Portal für Kindermedien und Jugendmedien*. URL: <https://kinderundjugendmedien.de/index.php/begriffe-und-termini/2270-zeitgeschichtliche-kinder-und-jugendliteratur> (дата звернення: 12 вересня 2021).

- Kellner-Zotz, B. (2020). Eine Hymne, die Erinnerungen weckt. In: *Hypothesen. Das mediale Erbe der DDR*. URL: <https://medienerbe.hypothesen.org/2470> (дата звернення: 12 вересня 2021).
- Kramer, Th. (2002). *Micky, Marx und Manitu: Zeit- und Kulturgeschichte im Spiegel eines DDR-Comics 1955–1990 – „Mosaik“ als Fokus von Medienerlebnissen im NS und in der DDR*. Berlin : Weidler Buchverl., 405 S.
- Kumschlies, K. (2015). Dorit Linke: Jenseits der blauen Grenze. In: *KinderundJugendmedien.de. Wissenschaftliches Portal für Kindermedien und Jugendmedien*. URL: <http://www.kinderundjugendmedien.de/index.php/literaturkritiken/1163-linke-dorit-jenseits-der-blauen-grenze> (дата звернення: 12 вересня 2021).
- Linke, D. (2017). *Jenseits der blauen Grenze*. Bamberg : Magellan, 303 S.
- Murer, E. (2019). Interview mit Australien von Dorit Linke und Eva Murer. 19. Oktober 2019. URL: <https://dorit-linke.de/blog/2019/10/19/interview-mit-australien> (дата звернення: 12 вересня 2021).
- Nüse-Lorenz, D. (2017). *Materialien für den Unterricht von Dorit Linke*. URL: <https://dorit-linke.de/wp-content/uploads/2018/03/Unterrichtsmaterialien-Jenseits-der-blauen-Grenze-von-Dorit-Linke.pdf> (дата звернення: 12 вересня 2021).
- Oeste, B. und Preußer, U. (Hrsg.) (2017). *Neuvermessung deutschsprachiger Erinnerungsstrategien in der Kinder- und Jugendliteratur nach 1990*. Duisburg : Universitätsverl. Rhein-Ruhr, 160 S.
- Rox-Helmer, M. (2019). Historische Jugendromane im Geschichtsunterricht – ein Medium zur Demokratieerziehung? In: *Einsichten und Perspektiven*, № 3, S. 60–65.
- Schlein, F. (2019). *Musik und Erinnerungen – Autobiografische Jugendliteratur zur deutschen Wende*. PhD thesis. Waterloo, 313 S.
- Schmalz, L. (2021). *Eine Projektidee zum Demokratielernen anhand des historischen Romans „Jenseits der blauen Grenze“ von Dorit Linke*. URL: https://www.uni-giessen.de/fbz/fb04/institute/geschichte/didaktik/karteikartenseiten/unterrichtsmaterialien/copy_of_Faecheruebergreifender%20Projekte/JenseitsderblauenGrenze.pdf (дата звернення: 12 вересня 2021).
- Seehafer, C. (2015). Dorit Linke: Jenseits der blauen Grenze. In: *Alliteratus*. URL: http://www.alliteratus.com/pdf/gesch_nst_blauegrenze.pdf (дата звернення: 12 вересня 2021).
- Spinner, K. H. und Standke, J. (2016). *Erzählende Kinder- und Jugendliteratur im Deutschunterricht. Textvorschläge – Didaktik – Methodik*. Paderborn : Ferdinand Schöningh, 411 S. <https://doi.org/10.36198/9783838586533>

THE NOVEL “BEYOND THE BLUE BORDER”: INSIGHT INTO THE PAST OF THE “OSSIS” FOR THE MODERN TEENAGERS

Yulia Isapchuk

orcid.org/0000-0001-7542-6100

y.isapchuk@chnu.edu.ua

*Department of Foreign Literature, Theory of Literature and Slavic Philology
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
2 Kotsiubynskiy Street, 58012, Chernivtsi, Ukraine*

Abstract. The article analyses the debut historical juvenile novel by the German writer Dorit Linke (b. 1971) “Beyond the Blue Border” (“Jenseits der blauen Grenze”, 2014) in the aspect of the literary, historical and pedagogical potential of the text. The main events take place in the Baltic Sea in August 1989 when youths tried to escape from Rostock to West Germany with flashbacks into their life in the GDR. The connection between the periods of the late 1960s and 1980s is emphasized. It was a time of formation or changing the worldview of the main novel’s characters, which belong to three different generations: 1933 (grandfather), 1968 (parents) and 1989 (teenagers). The title of the book points to a kind of marine locus, representing the key stereotypes about the element of water and the inner state of the heroes. The sea is regarded as a constitutive topos, which not only performs the traditional background function of nature but also turns into an artistic image of a literary text. The narrative from the perspective of a teenage girl makes it possible to explain better to the reader of the appropriate age the motives of the incredible act of their peers and helps to get insight into the everyday life of the “Ossi” (residents of East Germany) in contrast to the “Wessi” (West Germans). In this way, the modern German historical juvenile literature demonstrates the relevance for its recipients, performing the cognitive and didactic functions without aggressive interference in the minds of adolescents.

Key words: Dorit Linke; German historical juvenile literature; the GDR; “Ossi”; the Baltic Sea; border.

References

- Baran, U. (2016). Nimets'kyi istorychnyi pidlitkovyi roman [German historical adolescent novel]. *Slovo i chas*, no. 4, pp. 70–79. (in Ukrainian).
- Boichuk, A. (2014). *Retseptyvna transhresiiia: literaturnyi tekst u dytiachii svidomosti* [Receptive Transgression: the Literary Text in Children’s Consciousness]. Extended abstract of Candidate’s thesis. Chernivtsi National University, 20 p. (in Ukrainian).
- Bannasch, B. und Matthes, E. (Hrsg.) (2018). *Kinder- und Jugendliteratur. Historische, erzähl- und medientheoretische, pädagogische und therapeutische Perspektiven*. Münster; New York : Waxmann, 260 S.

- Dettmar, U. und Oetken, M. (Hrsg.) (2010). *Grenzenlos. Mauerfall und Wende in (Kinder- und Jugend-) Literatur und Medien*. Heidelberg : Winter, 349 S.
- Gansel, C. (1999). „Wende“ und „Vorwende“ in der KJL. Geschichten-Bilder auf dem literarischen Prüfstand Carsten Gansel. In: Raecke, R. (Hrsg.). *Kinder- und Jugendliteratur in Deutschland*. München : Arbeitskreis für Jugendliteratur e.V, 1999. S. 106–122.
- Josting, P. (2008). „Wendeliteratur“ für Kinder und Jugendliche. In: Josting, P. (Hrsg.). *Literatur zur Wende. Grundlagen und Unterrichtsmodelle für den Deutschunterricht der Sekundarstufen I und II*. Baltmannsweiler : Schneider-Verl. Hohengehren, S. 39–54.
- Kanning, J. (2018). Zeitgeschichtliche Kinder- und Jugendliteratur. In: *KinderundJugendmedien.de. Wissenschaftliches Portal für Kindermedien und Jugendmedien*. URL: <https://kinderundjugendmedien.de/index.php/begriffe-und-termini/2270-zeitgeschichtliche-kinder-und-jugendliteratur> (accessed: 12 September 2021).
- Kellner-Zotz, B. (2020). Eine Hymne, die Erinnerungen weckt. In: *Hypothesen. Das mediale Erbe der DDR*. URL: <https://medienerbe.hypothesen.org/2470> (accessed: 12 September 2021).
- Kramer, Th. (2002). *Micky, Marx und Manitu: Zeit- und Kulturgeschichte im Spiegel eines DDR-Comics 1955–1990 – „Mosaik“ als Fokus von Medienerlebnissen in NS und in der DDR*. Berlin : Weidler Buchverl., 405 S.
- Kumschlies, K. (2015). Dorit Linke: Jenseits der blauen Grenze. In: *KinderundJugendmedien.de. Wissenschaftliches Portal für Kindermedien und Jugendmedien*. URL: <http://www.kinderundjugendmedien.de/index.php/literaturkritiken/1163-linke-dorit-jenseits-der-blauen-grenze> (accessed: 12 September 2021).
- Linke, D. (2017). *Jenseits der blauen Grenze*. Bamberg : Magellan, 303 S.
- Murer, E. (2019). Interview mit Australien von Dorit Linke und Eva Murer. 19. Oktober 2019. URL: <https://dorit-linke.de/blog/2019/10/19/interview-mit-australien> (accessed: 12 September 2021).
- Nüse-Lorenz, D. (2017). *Materialien für den Unterricht von Dorit Linke*. URL: <https://dorit-linke.de/wp-content/uploads/2018/03/Unterrichtsmaterialien-Jenseits-der-blauen-Grenze-von-Dorit-Linke.pdf> (accessed: 12 September 2021).
- Oeste, B. und Preußner, U. (Hrsg.) (2017). *Neuvermessung deutschsprachiger Erinnerungsstrategien in der Kinder- und Jugendliteratur nach 1990*. Duisburg : Universitätsverl. Rhein-Ruhr, 160 S.
- Rox-Helmer, M. (2019). Historische Jugendromane im Geschichtsunterricht – ein Medium zur Demokratieerziehung? In: *Einsichten und Perspektiven*, № 3, S. 60–65.
- Schlein, F. (2019). *Musik und Erinnerungen – Autobiografische Jugendliteratur zur deutschen Wende*. PhD thesis. Waterloo, 313 S.

- Schmalz, L. (2021). *Eine Projektidee zum Demokratielernen anhand des historischen Romans „Jenseits der blauen Grenze” von Dorit Linke*. URL: https://www.uni-giessen.de/fbz/fb04/institute/geschichte/didaktik/karteikartenseiten/unterrichtsmaterialien/copy_of_Faecheruebergreifender%20Projekte/JenseitsderblauenGrenze.pdf (accessed: 12 September 2021).
- Seehafer, C. (2015). Dorit Linke: Jenseits der blauen Grenze. In: *Alliteratus*. URL: http://www.alliteratus.com/pdf/gesch_nst_blauegrenze.pdf (accessed: 12 September 2021).
- Spinner, K. H. und Standke, J. (2016). *Erzählende Kinder- und Jugendliteratur im Deutschunterricht. Textvorschläge – Didaktik – Methodik*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 411 S. <https://doi.org/10.36198/9783838586533>

Suggested citation

Isapchuk, Y. (2021). Roman Dorit Linke “Po toi bik blakytної mezhi”: екскурс в минуле “оссі” для сучасних підлітків [The Novel “Beyond the Blue Border”: Insight into the Past of the “Ossis” for the Modern Teenagers]. *Pitannâ literaturoznavstva*, no. 104, pp. 145–162. (in Ukrainian). <http://doi.org/10.31861/pytlit2021.104.145>

Стаття надійшла до редакції 15.10.2021 р.
Стаття прийнята до друку 1.12.2021 р.